

LỰA CHỌN CÁC DI TÍCH LỊCH SỬ - VĂN HOÁ ĐỂ DẠY CÁC BÀI LỊCH SỬ ĐỊA PHƯƠNG Ở TRƯỜNG PHỔ THÔNG TỈNH THANH HOÁ

○ TS. HOÀNG THANH HẢI*

Nhận thức rõ tầm quan trọng, ý nghĩa của việc dạy học lịch sử địa phương (LSDP) trong trường phổ thông (PT), «bức tranh thu gọn của lịch sử dân tộc, minh họa, cụ thể hóa, làm phong phú lịch sử toàn quốc» (1; 3), những năm gần đây, Thanh Hoá là một trong số ít địa phương đã chú ý đến việc dạy học chương trình này. Từ năm 1996, Sở GD-ĐT Thanh Hoá đã tổ chức biên soạn tài liệu giáo khoa «*Lịch sử Thanh Hoá*», gồm 4 cuốn «*Tài liệu dạy học kiến thức địa phương ngữ văn và lịch sử lớp 6, 7, 8, 9*» dùng trong trường PT. Đây là một tập hợp có hệ thống các bài về lịch sử Thanh Hoá.

Theo thống kê của ngành văn hoá, «*tính đến tháng 9/2006, Thanh Hoá có 526 di tích, danh thắng được xếp hạng, trong đó có 133 di tích xếp hạng quốc gia, 393 di tích xếp hạng cấp tỉnh*» (2; 5), và hàng trăm di tích đang tiếp tục được nghiên cứu, xếp hạng. Thanh Hoá có những khu di tích có ý nghĩa quan trọng đối với cả nước, như *Đền thờ Bà Triệu, Đền thờ Lý Thường Kiệt, Thành nhà Hồ, khu Lam Kinh, khu lăng miếu nhà Nguyễn Gia Miêu - Triệu Tường, Chiến khu Ngọc Trạo, Căn cứ Ba Đình...* Có thể nói, trong bất kì giai đoạn lịch sử nào của dân tộc, Thanh Hoá đều có những sự kiện, những nhân vật lịch sử tiêu biểu, được «*lưu lại, phản ánh lại*» qua những di tích lịch sử văn hóa (DTLS-VH), những bằng chứng lịch sử sống động, minh chứng hùng hồn về các sự kiện lịch sử qua các thời kì. Đây là một lợi thế lớn để các trường PT lựa chọn khai thác phục vụ dạy học các bài LSDP.

Căn cứ vào mục tiêu, nội dung chương trình, đặc điểm lứa tuổi học sinh (HS) PT và điều kiện của nhà trường, chúng tôi đã đề ra các nguyên tắc lựa chọn các DTLS - VH để sử dụng trong dạy học các bài LSDP: 1) Lựa chọn các DTLS - VH địa phương của nhà trường (tốt nhất là trong xã, phường, bản...), hoặc địa phương gần nhất; 2) Lựa chọn các DTLS - VH liên quan, phản ánh các sự kiện, nhân vật lịch sử lớn của LSDP hay

lịch sử dân tộc, nhưng xảy ra ở địa phương, trong chương trình lịch sử ở trường PT; 3) Lựa chọn các DTLS - VH đã được thẩm định, xếp hạng, có cảnh quan đẹp, còn giữ được nhiều nét nguyên trạng; 4) Lựa chọn các DTLS - VH được thường xuyên bảo vệ, tôn tạo, đặc biệt là những di tích gắn liền với các lễ hội truyền thống hàng năm.

Dựa trên những nguyên tắc cơ bản đó, các DTLS - VH tiêu biểu cho các thời kì lịch sử ở Thanh Hoá sau có thể lựa chọn để dạy học LSDP:

Về thời tiền sử và sơ sử (còn gọi là thời đại đồ đá và thời đại kim khí). Ở Thanh Hoá, thời kì này «*cũng dài như thời tiền sử và sơ sử Việt Nam*». Di tích *núi Đọ, núi Nuông, núi Quân Yên* được coi là thuộc sơ kì thời đại đồ đá cũ (1; 15). Các di tích trên có thể giúp HS hình dung ra cuộc sống của bầy người nguyên thủy: địa hình sinh sống thường là sườn núi, hang động, sát sông, suối; dụng cụ lao động bằng đá và trình độ chế tác các vật dụng của họ. Các em cũng dễ dàng hình thành các khái niệm «*đồ đá cũ*», «*đồ đá mới*», «*bầy người nguyên thủy*»...

Về thời đại đồng thau, «*Thanh Hoá không chỉ là nơi đầu tiên phát hiện ra văn hoá Đông Sơn, nơi tìm thấy trống đồng thông qua khai quật khảo cổ, mà còn là nơi có số lượng di tích nhiều nhất nước (74 địa điểm)*» (3; 9)... Các di tích khảo cổ học thời đại đồng thau ở Thanh Hoá rất điển hình và phong phú. *Di tích Đông Sơn* (tên một làng cổ thuộc phường Hàm Rồng) trở thành tên gọi của nền văn hoá, văn minh đầu tiên trong lịch sử dân tộc. Các di vật còn lại ngày nay khá nhiều loại, như công cụ sản xuất, vũ khí, đồ trang sức, tác phẩm nghệ thuật, mà tiêu biểu là *trống đồng*. Phòng trưng bày trống đồng với hơn 200 chiếc ở Bảo tàng tổng hợp Thanh Hoá là một trong những phòng trưng bày quý hiếm về văn hoá Đông Sơn của cả nước. Sử dụng các di tích này trong dạy học lịch sử sẽ tạo cho HS những biểu tượng cụ thể, sinh động về nhiều mặt sinh

* Trường Đại học Hồng Đức

hoạt, sản xuất, đời sống của con người thời Hùng Vương, hiểu rõ hơn bản sắc riêng, tiêu biểu của quê hương Thanh Hoá trong tiến trình lịch sử của dân tộc, bồi đắp cho HS niềm tự hào về quê hương của mình, một trong những trung tâm của thời kì Hùng Vương dựng nước.

Chúng tôi đã lựa chọn những di tích trên để biên soạn bài học «*Thanh Hoá thời sơ sử và tiền sử*».

Thời kì đồ hồ của phong kiến phương Bắc. Thanh Hoá có nhiều sự kiện tiêu biểu cho cuộc đấu tranh anh dũng, bất khuất, chống xâm lược của dân tộc Việt Nam. *Khởi nghĩa Bà Triệu*, hiện còn nhiều di tích: *Núi Nưa* (thuộc ba huyện Triệu Sơn, Nông Cống và Như Xuân), từng là căn cứ của nghĩa quân; *Lăng Bà Triệu* trên đỉnh núi Tùng (Hậu Lộc), nơi Bà anh dũng hi sinh. *Đền thờ Bà Triệu*, được xây dựng trên sườn núi Gai (làng Bồ Điền, Hậu Lộc) và đình làng Bồ Điền, là những DTLS - VH nổi tiếng, lưu giữ 30 sắc phong của triều đình phong kiến nước ta phong cho Bà. Hàng năm, từ ngày 19 đến 24/2 âm lịch, nhân dân trong vùng và du khách thập phương lại tổ chức lễ hội để tưởng nhớ công ơn Bà.

Tại Làng Giàng (Thiệu Dương, Thiệu Hoá), người *anh hùng dân tộc Dương Đình Nghệ* đã thu thập 3000 nghĩa sĩ, đấu tranh giành quyền tự chủ. Sự nghiệp của Ông được Ngô Quyền (con rể ông) hoàn thành năm 938, nhấn chìm quân xâm lược Nam Hán trên sông Bạch Đằng, giành độc lập cho dân tộc. Đến thăm khu *đền thờ Dương Đình Nghệ* (DTLS - VH cấp quốc gia), các em được hồi tưởng về những sự kiện trên, tự hào về truyền thống quật cường của quê hương, đất nước.

Chúng tôi đã chọn những DTLS - VH trên để giảng dạy bài LSDP «*Thanh Hoá trong nghìn năm chống ách đô hộ của phong kiến phương Bắc*» (4).

Di tích về các triều đại phong kiến. Thanh Hoá rất tự hào là mảnh đất «*địa linh nhân kiệt*», «*phên dậu*» của các triều đại phong kiến, là quê hương của «*Tam vương, nhị chúa*» (Lê Hoàn, Hồ Quý Ly, Lê Lợi; chúa Trịnh, chúa Nguyễn), nơi phát tích của cuộc *khởi nghĩa Lam Sơn* (thế kỉ XV). Thế kỉ XI, người anh hùng dân tộc Lê Hoàn đã kế tiếp sự nghiệp của Đinh Bộ Lĩnh, lãnh đạo nhân dân ta đánh bại quân xâm lược Tống, lập ra triều Tiền Lê. Ngày nay, *đền thờ Lê Hoàn* có ở nhiều nơi, nhưng quan trọng nhất vẫn là ở cố đô *Hoà Lư* (Ninh Bình) và quê hương ông (Xuân Lập, Thi Xuân, Thanh Hoá)...

Thanh Hoá không phải là quê hương của nhà Lý, nhưng những dấu ấn của triều đại này vẫn còn khá nhiều, nhất là những ngôi chùa cổ. *Đền thờ Lý Thường Kiệt* (xã Hà Ngọc, Hà Trung, Thanh Hoá) với *Lễ hội Khai ấn* là DTLS quan trọng cấp quốc gia.

Thăm khu *di tích Thành nhà Hồ*, HS thấy rõ tính chất độc đáo, «*tiêu biểu cho thành tựu kiến trúc Việt Nam thời xưa, một di tích thành lũy quân sự chưa hề thấy ở một nơi nào khác trên đất nước ta*» (5;50). Thành được xây dựng đầu năm 1397 ở làng Tây Giai, trong địa phận núi An Tôn, nên còn gọi là thành An Tôn, hay Tây Giai (nay thuộc xã Vĩnh Long và Vĩnh Tiến, Vĩnh Lộc, Thanh Hoá). Trải qua hơn 600 năm, các công trình kiến trúc nguy nga như cung điện, nhà kho, nhà ngục trong khu nội thành không còn nữa, nhưng vẫn còn một toà thành đá sừng sững, với những bức tường xây bằng những phiến đá lớn, với 4 cổng thành Nam, Bắc, Tây, Đông gần như còn nguyên vẹn. Chiêm ngưỡng công trình kiến trúc đồ sộ này, HS hiểu thêm về một triều đại ngắn ngủi trong lịch sử - Triều Hồ, với kĩ thuật thủ công, chỉ trong vòng 3 tháng đã xây dựng xong thành. Nhà nghiên cứu về nghệ thuật Việt Nam, L.Bodaxie (người Pháp) nhận xét «*Công trình này là một trong những tác phẩm đẹp nhất của nền kiến trúc Việt Nam*». Khu DTLS - VH Thành nhà Hồ đang được hoàn chỉnh hồ sơ, hi vọng sẽ được UNESCO công nhận là di sản văn hoá thế giới.

Khi học về thế kỉ XV, HS sẽ ghi nhớ một sự kiện nổi bật nhất trong lịch sử chế độ phong kiến nước ta - *Cuộc khởi nghĩa Lam Sơn*. Đến thăm khu *di tích Lam Kinh* (Thọ Xuân, Thanh Hoá), quê hương của Lê Lợi và cũng là nơi ông dựng cờ khởi nghĩa, nơi nghĩa quân đã anh dũng chiến đấu 8 năm liền, tiến đánh, tiêu diệt giặc Minh xâm lược. Sau khi Lê Lợi băng hà (1433), Lam Kinh còn là nơi chôn cất các vua Lê và hoàng tộc, là nơi tổ chức các quốc lễ, tưởng nhớ chiến công của ông cha. Đến Lam Kinh, HS được chiêm ngưỡng những tác phẩm điêu khắc tinh xảo, các khu thái miếu (mới được tôn tạo), các khu lăng mộ, nhà bia các vua Lê... Đặc biệt, *tám bia Vĩnh Lăng*, văn bia do Nguyễn Trãi soạn lời, ca ngợi sự nghiệp của Lê Lợi và công cuộc giải phóng dân tộc đầu thế kỉ XV. Đây là tám bia vào loại lớn nhất, một tài liệu quý hiếm còn lại ở nước ta.

Vào cuối thế kỉ XVIII, cuộc *khởi nghĩa Tây Sơn* giành thắng lợi, lật đổ các tập đoàn phong kiến phản động, tiêu diệt quân xâm lược Xiêm,

Thanh. Những di tích về sự kiện này đã chứng minh, tại Thanh Hoá, lực lượng Tây Sơn lớn mạnh hơn, góp phần làm nên chiến thắng của Nguyễn Huệ; «*phòng tuyến Tam Diệp - Biện Sơn tạo ra một căn cứ thủy - bộ liên hiệp thống nhất, địa bàn phòng ngự tốt, triển khai tiến công thuận lợi, đảm bảo cho cuộc rút lui của quân Tây Sơn bảo toàn được lực lượng, lập lại được phòng tuyến vững chắc, ngăn chặn địch*» (6;36). Khi đến thăm viếng *nhà thờ Quang Trung và nhà thờ Bùi Thị Xuân* (xã Hải Thanh, Tĩnh Gia), HS hiểu thêm về người anh hùng dân tộc và các tướng lĩnh của ông.

Thanh Hoá là quê hương các chúa Trịnh và dòng họ Nguyễn, hiện còn khá nhiều di tích, tiêu biểu là các *khu di tích Phủ Trịnh - Nghè Vệt* (xã Vĩnh Hùng, Vĩnh Lộc), khu lăng miếu Triệu Trường (Hà Trung). Đến các khu di tích trên, HS hiểu rõ thêm về các dòng họ Trịnh, Nguyễn...

Thời kì kháng chiến chống Pháp. *Phong trào Cần Vương* chống Pháp, Thanh Hoá là địa phương có có nhiều cuộc khởi nghĩa mà địa bàn hoạt động của nghĩa quân rộng nhất và kéo dài nhất. Các DTLS về cuộc khởi nghĩa Ba Đình, Hùng Lĩnh, với tên tuổi của Trần Xuân Soạn, Hà Văn Mao, Phạm Bành, Tống Duy Tân, Đinh Công Tráng, Cẩm Bá Thuộc... đã được lựa chọn để dạy chủ điểm trong chương trình LSDP «*Phong trào Cần Vương ở Thanh Hoá cuối thế kỉ XIX, đầu thế kỉ XX*» (4).

Các di tích cách mạng về cuộc đấu tranh của nhân dân Thanh Hoá dưới sự lãnh đạo của Đảng cũng còn lại khá nhiều. Năm 1941, *chiến khu Ngọc Trạo* (Thạch Thành) được xây dựng, trở thành trái tim của cách mạng tỉnh nhà. Tại nơi đây, đêm 19/9/1941, ở hang Treo trong rừng Ngọc Trạo, đội du kích Ngọc Trạo ra đời với 21 đội viên, chuẩn bị lực lượng vũ trang cho cách mạng. Chiến khu Ngọc Trạo với ngôi *đình Ngọc Trạo* còn hằn những vết đạn quân thù, với *hang Treo* và những bia mộ chiến sĩ và đài tưởng niệm... là nơi ghi dấu những sự kiện lịch sử đấu tranh cách mạng của nhân dân Thanh Hoá trong thời kì tiền khởi nghĩa.

Các DTLS cách mạng, tiêu biểu là *khu di tích Hàm Rồng* - Nam Ngạn TP. Thanh Hoá là chứng tích xác nhận Thanh Hoá không chỉ là hậu phương lớn, cung cấp sức người, sức của cho tiền tuyến, mà còn trực tiếp cùng cả nước đánh bại hai cuộc chiến tranh phá hoại của giặc Mỹ. Các hiện vật còn lại như *cây cầu sắt Hàm Rồng, núi Quyết*

Thắng từng là nơi diễn ra những trận chiến ác liệt, giáng trả địch đáng không lực Hoa Kỳ trong 2 ngày 3 và 4/4/1965. Ngày nay, khu vực Hàm Rồng là một bức tranh hoành tráng, tiêu biểu cho khí phách, chủ nghĩa anh hùng cách mạng Việt Nam.

Thanh Hoá vinh dự được Bác Hồ về thăm bốn lần. Ngày nay, những nơi Bác đã đến đều trở thành những DTLS cách mạng quan trọng, như *Đài tưởng niệm ở Rừng Thông* (Đông Sơn), nơi Người nói chuyện với cán bộ Thanh Hoá trong chuyến thăm Thanh Hoá lần đầu tiên (2/1947), *Đài tưởng niệm ở xã Yên Trường* (Yên Định), nơi Người về thăm (1961)... Những di tích này giúp HS hiểu rõ thêm về công lao, cuộc đời, sự nghiệp của Bác Hồ, những tình cảm sự quan tâm đặc biệt của Người đối với nhân dân các dân tộc tỉnh Thanh Hoá.

Chúng tôi đã lựa chọn các di tích trên để sử dụng trong dạy học bài LSDP «*Bác Hồ với Thanh Hoá và Thanh Hoá làm theo lời Bác*» cho HS lớp 9 và 12, nhất là những trường ở những địa phương vinh dự được đón Người về thăm, như TP. Thanh Hoá, các huyện Yên Định, Đông Sơn, Quảng Xương...

Như vậy, các DTLS - VH có ý nghĩa nhiều mặt trong dạy học lịch sử dân tộc, LSDP ở trường PT. Đây vừa là nguồn sử liệu sống động, phong phú, chân xác, vừa là phương tiện dạy học có hiệu quả. Để khai thác tốt lợi thế này, trước hết cần lựa chọn những di tích tiêu biểu, phù hợp với những nguyên tắc sư phạm khoa học. □

Tài liệu tham khảo

1. Ban quản lí di tích và danh thắng Thanh Hoá. **Di tích và danh thắng Thanh Hoá**, tập 3. NXB Thanh Hoá, 2004.
2. Ban quản lí di tích và danh thắng Thanh Hoá. **Di tích và danh thắng Thanh Hoá**, tập 5. NXB Thanh Hoá, 2004.
3. Ban quản lí di tích và danh thắng Thanh Hoá. **Di tích và danh thắng Thanh Hoá**, tập 4. NXB Thanh Hoá, 2004.
4. Sở GD-ĐT Thanh Hoá. **Tài liệu dạy học kiến thức địa phương ngữ văn và lịch sử lớp 6, 7, 8, 9**. NXB Thanh Hoá, 2007.
5. Bảo tàng Tổng hợp Thanh Hoá. **Di tích và danh thắng Thanh Hoá**, tập 1. NXB Thanh Hoá, 2002.
6. Bảo tàng Tổng hợp Thanh Hoá. **Di tích và danh thắng Thanh Hoá**, tập 2. NXB Thanh Hoá.